

המשפט הבינלאומי של הבנייה

מונוגרפיה אקדמית

הספר המלא

Author: דמיטרי בלקין (ORCID:
(<https://orcid.org/0009-0003-1532-1958>)

פרופסור חבר למשפט בינלאומי, האקדמיה
הסלאבית-יוונית-לטינית, מוסקבה, רוסיה.
דוא"ל: dmitryb81@gmail.com

DOI: 10.64457/icl.he.ch22

מנגנוני מדיניות ואכיפה לאינטגרציית תקני סביבה בחוזי בנייה בינלאומיים

ציטוט מומלץ: דמיטרי בלקין. מנגנוני מדיניות ואכיפה לאינטגרציית תקני סביבה בחוזי בנייה בינלאומיים. בתוך דיני בנייה בינלאומי. מוסקבה: האקדמיה הסלאבית-יוונית-לטינית, 2025. DOI: 10.64457/icl.he.ch22

הפרק בוחן שילוב דיני סביבה בין-לאומיים במשטר המתפתח של דיני חוזי בנייה בין-לאומיים. המבנה כולל יסודות דוקטרינריים של *lex constructionis*, עקרון האחריות המשותפת אך המובחנת והליך EIA, מנגנוני ניהול סיכונים בטפסי המודל של International Federation of Consulting Engineers ומדיניות הקיימות של בנקים רב-לאומיים לפיתוח. על סמך ניתוח השוואתי מוצעות סעיפי-אב בנושאי *force majeure*, קושי חריג ואירועים בלתי-חזויים, בהתאם לתקני LEED, BREEAM, DGNB, WELL ו-Green Star. התוצאה היא מודל אוניברסלי המאזן בין יעילות כלכלית להגנת הסביבה, ומגביר ודאות משפטית וכדאיות פיננסית של פרויקטים חוצי-גבולות.

דיני הסביבה הבין-לאומיים הם תחום מבוסס של המשפט הבין-לאומי הפומבי, והם ממלאים תפקיד מפתח בפיתוח מנגנונים משפטיים למניעת איומים סביבתיים חוצי-גבולות ולהבטחת פיתוח בר-קיימא. לעומת זאת, משפט הבנייה הבין-לאומי נמצא בשלב של התגבשות פעילה כתחום אקדמי ומעשי. אף שמומחים רבים בחו"ל כבר רואים תחום זה כמבוסס — כפי שמעידים

פרק 22. מנגנוני מדיניות ואכיפה לאינטגרציית תקני סביבה בחוזי בנייה בינלאומיים

DOI: 10.64457/icl.he.ch22 —

חיבורים יסודיים כגון ספרו של W. Breyer International Construction Law: An Overview (Breyer, 2024), ספרו של W.K. Venoit International Construction Law (Venoit, 2009), ספרם של D. Wightman ו-H. Lloyd International Construction Law Review (Wightman, Lloyd, 2002) וספרו של C.B. Molineaux International Construction Law (Molineaux, 1998) — בישראל (ובמדינות משפט קונטיננטליות אחרות) תחום "המשפט הבין-לאומי של הבנייה" החל להתפתח רק בשנים האחרונות. עם זאת, סוגיות מקבילות נידונות במסגרת דיני החוזים והמשפט המנהלי: לדוגמה, חוק החוזים (חלק כללי), התשל"ג-1973 מטיל את חובת קיום חוזה בתום לב (סעיף 39), וחוק חובת המכרזים, התשנ"ב-1992 קובע כללים מחייבים לשקיפות והגינות בהתקשרויות גופים ציבוריים — לרבות התחשבות בשיקולים סביבתיים. יצוין כי ארבע מארבע חמש המדינות המייסדות של בריקס — ברזיל, הודו, סין ודרום אפריקה — חברות בפדרציה הבין-לאומית של המהנדסים-היועצים (FIDIC), דבר המדגיש את הרלוונטיות הגלובלית של הסטנדרטים החוזיים שלה (וכן את חשיבותם למדינות כישראל המשולבות בכלכלה העולמית).

כרמה הבין-לאומית מתעצבת בד בבד תת-תחום ממוקד יותר: דיני חוזי הבנייה הבין-לאומיים. תחום זה מתמקד בתנאי החוזה בפרויקטי בנייה חוצי-גבולות. בספרות המשפטית בשפה הרוסית בולטות עבודות כ- "הסדרת חוזי בנייה בין-לאומיים במדינות האיחוד הכלכלי האירואסי" מאת י. א. אנוסוב (Anosov, 2022) וכ- "הסדרה בין-לאומית ולאוומית של חוזי בנייה חוצי-גבולות" מאת א. א. גודרד (Goddard, 2018). בזירה הגלובלית הכללית ניתן למנות עבודות דוגמת ספרו של L. Klee International Construction Contract Law (Klee, 2018) וספרה של D.I. Imamova The Concept of an International Construction Contract (Imamova, 2023) כתורמות לגיבוש התשתית התאורטית של התחום.

לעקרונות ה-lex constructionis ולטופסי החוזה הסטנדרטיים שפותחו על ידי FIDIC יש חשיבות מיוחדת בגיבוש תחום זה. טפסים אלה מספקים כלי משפט אוניברסלי לניהול סיכונים, לצמצום מחלוקות ולהגברת הוודאות המשפטית בפרויקטי בנייה בין-לאומיים. בחוזי FIDIC משולבים מנגנוני הקצאת סיכונים מפורטים וכן הליכי יישוב סכסוכים מדורגים (כולל Boards ליישוב מחלוקות – DAB/DAAB) אשר מסייעים להפחית עימותים ולהבטיח יציבות בביצוע הפרויקט. יש להדגיש גם את תפקידם של מוסדות פיננסיים בין-לאומיים כגון הבנק לפיתוח חדש של מדינות (BRICS (NDB), המחייבים ביצוע הערכות סיכוני סביבה לפני מתן הלוואות או ערבויות. דרישה זו מדרבנת פיתוח מנגנונים משולבים סטנדרטים סביבתיים במסגרת ההסדרה המשפטית של חוזי הבנייה הבין-לאומיים.

בהתאם להצהרת ריו משנת 1992, פיתוח בר-קיימא מחייב איזון בין צמיחה כלכלית, צדק חברתי והגנה על הסביבה. תוכנית האו"ם לסביבה (UNEP) מתאמת את יישום ההסכמים הסביבתיים, ומגבשת מתודולוגיות והנחיות. בהקשר זה מציינים א. נ. אוטראשבסקאיה וחבוריה (2023) את חשיבותם של הליכי אי-ציות מעין-שיפוטיים לפיקוח על קיום החובות הסביבתיות הבין-לאומיות. מנגנונים אלו ממלאים תפקיד מפתח בפתרון בעיות הקשורות לציות לנורמות סביבתיות, ומבטיחים קיום התחייבויות חוזיות בתחום הגנת הסביבה באמצעות ועדות מומחים מיוחדות, כדוגמת אלה שנקבעו באמנת ארה"ס ובהסכמים אחרים. בנוסף, פ. נ. נאזירוב וט. י. סדאנקינה (Nazirov, Sedankina, 2024) מדגישים את תפקידו של המשפט האסלאמי פרק 22. מנגנוני מדיניות ואכיפה לאינטגרציית תקני סביבה בחוזי בנייה בינלאומיים

בקידום פיתוח בר-קיימא. בהסתמך על עקרונות "חמה" (רווחה ציבורית) ו-"חראם" (האסור), מערכות משפט בעלות השפעה אסלאמית מטפחות אחריות סביבתית ושימוש בר-קיימא במשאבי טבע. מדינות מוסלמיות כמו מרוקו וסעודיה משלבות עקרונות אלה באופן פעיל בחוקיהן הלאומיים ובמחויבויותיהן הבין-לאומיות, תוך אשרור הסכמי סביבה מרכזיים ובכללם הסכם פריז. נמצא כי שילוב ההליכים המעין-שיפוטיים לאכיפת ציות עם העקרונות הדתיים-משפטיים של המשפט האסלאמי מחזק יוזמות גלובליות להשגת פיתוח בר-קיימא ולשמירה על הסטנדרטים הסביבתיים.

מגמות עכשוויות במשפט הסביבה הבין-לאומי מעידות על שינוי מוקד מהגברת רגולציה נורמטיבית להגברת יעילות היישום של ההסכמים הקיימים. במסגרת זו ייתכנו צעדים החל מתמיכה פיננסית וטכנית ועד סנקציות מגבילות. כך, לוועדת CITES סמכות להטיל איסורי סחר במינים מסוימים אם מדינה מפרה את חובותיה לשימור משאבי טבע, ולוועדת הציות של אמנת ארה"ס סמכות להגביל זכויות דיוניות של צדדים כאשר לא מקוימות חובות בדבר גישה למידע ולצדק סביבתי.

חוזי בנייה בין-לאומיים חייבים להתחשב בדרישות המחמירות של התקנים הסביבתיים הבין-לאומיים המעוגנים בהסכמים כגון הסכם פריז 2015. הדבר מדגיש את חשיבות עיון המשפט הבין-לאומי של הסביבה בהקשר של חוזי בנייה, שבהם דרישות סביבתיות עלולות להתנגש עם האינטרסים המסחריים של הצדדים. במחקרם מתמקדים א. מ. ליפשיץ, א. ס. סמבטיאן ומ. ר. סליה (ליפשיץ ואחרים, 2024) בהיבטים המשפטיים של יישום הסכם פריז בקרב מדינות האיחוד הכלכלי האירואסי (EEU), המכוון לצמצום פליטות גזי חממה ולהשגת ניטרליות פחמנית. מערכות משפט לאומיות הן הגורם העיקרי בהסדרת התחייבויות אלו: רוסיה וקזחסטן שואפות לניטרליות פחמן עד 2060, וביילרוס וארמניה – עד 2050, דבר שחשוב לתיאום צעדים סביבתיים וצעדי בנייה. הכותבים מציינים כי התרומות הייעודיות בסקטורים שונים במסגרת ההסכם משקפות את שאיפת המדינות להתחשב בתנאים המקומיים, תוך תמיכה במטרות הגלובליות בתחום האקלים והפיתוח הבר-קיימא. הם מדגישים עוד שפיתוח מערכת משותפת להסדרת פחמן במסגרת EEU נדרש ליישום יעיל של צעדים אקלימיים, במיוחד בענפים בעלי השפעה סביבתית גבוהה כגון הבנייה והתשתיות.

עקרונות המשפט הבין-לאומי של הסביבה – ובהם עקרון הזהירות (precautionary principle) ותפיסת השימוש הבר-קיימא במשאבים – מהווים את היסוד למשטר המשפטי העולמי של פיתוח בר-קיימא. עיקרון "האחריות המשותפת אך המבודלת" (CBDR) מחלק את חבויות המדינות בהתאם ליכולותיהן הכלכליות ורמת פיתוחן. בתחום דיני חוזי הבנייה הבין-לאומיים פירוש הדבר שמדינות מתפתחות עשויות לשאת בחיובים סביבתיים פחות מחמירים ביחס למדינות מפותחות. כפי שמציינת ל. רג'אמאני, הדבר משקף את הצורך להתחשב בהבדלי היכולות הכלכליות והטכנולוגיות של המדינות בעת מימוש פרויקטי תשתית גדולים. בעשורים האחרונים הפכו מנגנוני פיקוח על עמידה בתקני סביבה לרכיב חיוני בשורת הסכמים בין-לאומיים, כגון פרוטוקול קיוטו 1997, פרוטוקול מונטריאול 1987 והסכם ארה"ס 1998. מנגנונים אלה יוצרים מסגרת משפטית בין-לאומית להגנת הסביבה, שאותה המדינות מיישמות בדיניהן הפנימיים, ובכך מבטיחים שהמשתתפים בפרויקטי בנייה יכבדו סטנדרטים סביבתיים.

היבט מרכזי נוסף הוא השימוש בהערכת השפעה על הסביבה (Environmental Impact Assessment – EIA) ככלי חיוני למניעת סיכונים סביבתיים הנובעים מפרויקטי בנייה רחבי-היקף. תהליך ה-EIA מחייב ביצוע הערכה מוקדמת של ההשפעות הפוטנציאליות שעשויות להיות לפרויקט על הסביבה, עוד לפני התחלתו. הדבר כולל ניתוח גורמים שונים, כגון השפעה על מערכות אקולוגיות, איכות האוויר והמים, וכן בריאות הציבור. ה-EIA תורמת לגישה שקולה ואחראית יותר בתכנון פרויקטים, ומבטיחה התאמה לעקרונות הפיתוח הבר-קיימא באמצעות שילוב שיקולים סביבתיים בשלבי התכנון הראשוניים. פרופ' אלן גילפין מציין כי שילוב ה-EIA בחוזי בנייה בין-לאומיים הפך לרכיב מפתח בניהול יעיל של סיכונים סביבתיים (Gilpin, 1995). הליך זה מסייע למזער את ההשפעה השלילית על הסביבה, ותורם ליצירת תנאים מאוזנים לתיאום בין אינטרסים מסחריים לדרישות ההגנה על הסביבה. גישה זו רלוונטית במיוחד לנוכח התרחבות פעילות הבנייה והתגברות הדרישות לציות לתקנים סביבתיים. יישום יעיל של EIA עשוי לסייע במניעת התנגשות בין פרויקטים מסחריים לאינטרסים סביבתיים, ובכך לאפשר פיתוח ענף הבנייה בצורה בר-קיימא ובטוחה יותר ברמה הבין-לאומית. סביר כי בשנים הקרובות יתרחב השימוש ב"חוזים היברידיים" המשלבים נורמות משפטיות מחייבות וסטנדרטים סביבתיים וולונטריים, כדי להפחית את טביעת הרגל הפחמנית של פרויקטי בנייה.

יתרה מזו, שילוב משפט הסביבה הבין-לאומי בחוזי בנייה בין-לאומיים בא לידי ביטוי גם בחובת הצדדים לעמוד בסטנדרטים סביבתיים בין-לאומיים. הדבר כולל שימוש בתקני בנייה "ירוקים" כגון BREEAM ו-LEED, המפחיתים את ההשפעה הסביבתית של הפרויקטים (Kubba, 2012). נמצא כי תקנים סביבתיים בין-לאומיים כמו LEED, BREEAM, DGNB, Green Star ו-WELL ממלאים תפקיד חשוב בהערכת פרויקטים הממומנים על ידי בנקים בין-לאומיים, לרבות הבנק לפיתוח של BRICS (NDB) והבנק האסיאני להשקעות בתשתיות (AIIB). מדיניות הקיימות המעוגנת במסמכי בנקים אלה מחייבת מתן תשומת לב לאחריות הסביבתית והחברתית של הפרויקטים – דרישה התואמת את העקרונות המרכזיים של אותם תקנים. בנוסף, הסמכה למערכות כגון BREEAM ו-LEED תורמת להגברת היעילות האנרגטית, לצמצום העלויות התפעוליות ולמזעור סיכונים סביבתיים, ובכך הופכת את הפרויקטים למושכים יותר למימון בין-לאומי. הסמכה לפי תקנים בין-לאומיים מאפשרת לבנקים גם להנפיק "אג"ח ירוקות" למימון בר-קיימא ולחזק את אמון המשקיעים. תקני LEED ו-BREEAM, בהיותם הנפוצים ביותר, מוחלים לעיתים קרובות להערכת פרויקטי תשתית גדולים. התקן הגרמני DGNB מתאפיין בדגש על איזון ההיבטים הסביבתיים, הכלכליים והחברתיים, בעוד WELL ו-Green Star מתמקדים בבריאות המשתמשים ובשמירת המגוון הביולוגי. תקנים אלו מגדילים את שקיפות הפרויקטים, דבר החשוב להשקעות בין-לאומיות ארוכות טווח. שילוב קריטריונים סביבתיים בתהליך ההערכה מבטיח שהפרויקטים הממומנים יהיו לא רק רווחיים אלא גם בני-קיימא, בהתאם לאתגרי שינוי האקלים בימינו. כתוצאה מכך, בנקים המאמצים גישות אלו משמשים מנוע מרכזי בסדר היום הסביבתי הגלובלי, בקובעם אמות מידה לפיתוח בר-קיימא. ניתן לשער כי תכניות ההסמכה יתרחבו, ויכללו מדדים חדשים של שמירת המגוון הביולוגי וההסתגלות האקלימית.

אחד האתגרים המרכזיים הניצבים בפני חברות בנייה בין-לאומיות הוא הציות לתקנים סביבתיים לאומיים ובין-לאומיים ההולכים ומחמירים מדי שנה. ל. ג'אנג ועמיתיו (Zhang, 2023) מדגישים את חשיבות הטמעת הטכנולוגיות הנקיות יותר והתייעלות כלכלית לשם פרק 22. מנגנוני מדיניות ואכיפה לאינטגרציית תקני סביבה בחוזי בנייה בינלאומיים

הגשמת יעדי הפיתוח הבר-קיימא. דוגמה מובהקת לאיזון בין אחריות סביבתית לזכויות משקיעים היא בוררות ההשקעות בין קוסטה ריקה לחברת Compañía del Desarrollo de Santa Elena S.A. (CDSE). ממשלת קוסטה ריקה הפקיעה שטח קרקע שבבעלות CDSE כדי להקים אזור טבע מוגן. בעקבות זאת פנתה החברה להליך בוררות במרכז הבין-לאומי ליישוב סכסוכי השקעות (ICSID), בטענה להפרת זכויות הקניין שלה ולפיצוי בלתי מספק על ההפקעה. הפסק, שניתן לטובת החברה, הדגיש את חשיבות שמירת האיזון בין האינטרסים הסביבתיים של המדינה לבין זכויות המשקיע. ראוי לציין שבישראל, אף שאינה צד לאמנת ICSID, פסיקת בג"ץ הדגישה לא אחת את מרכזיות ההגנה על האינטרס הציבורי הסביבתי בהחלטות של גופים ציבוריים; פסיקות אלה מחייבות הלכה למעשה את הרשויות לשקלל שיקולים סביבתיים בהתקשרויותיהן (כחלק מחובתן לפעול בהגינות ועל פי חוקי המכרזים), וקובעות אמות מידה גם ביחסים חוזיים בתוכנם הסביבה היא גורם מהותי.

יישום EIA בשלבים המוקדמים של תכנון וביצוע פרויקטי בנייה מאפשר ברכים מן המקרים לצמצם השלכות שליליות אפשריות, לחזק תשתיות מקיימות ולוודא את עמידת הפרויקט בהתחייבויות הסביבתיות הבין-לאומיות.

במסגרת מחקר זה פותחו גישות אוניברסליות לשילוב עקרונות משפט הסביבה הבין-לאומי במשפט חוזי הבנייה הבין-לאומי. הושם דגש מיוחד על היבטים תיאורטיים כגון הצורך להתחשב בעקרונות הפיתוח הבר-קיימא במבנים משפטיים, שילוב סיכונים סביבתיים בקטגוריות הכלליות של כוח עליון, וכן התאמת החוזים הסטנדרטיים הבין-לאומיים לתנאים הלאומיים. צעדים אלה מבטיחים הרמוניזציה של מערכות משפט ותורמים ליצירת בסיס בין-לאומי אחיד להסדרת פרויקטי בנייה חוצי-גבולות.

הניתוח המעשי העלה שכל הפרויקטים רחבי-ההיקף שנבחנו ניצבו בהכרח בפני איומים סביבתיים חיצוניים, פנימיים ומשולבים. הכללת מנגנונים מיוחדים בחוזה לזיהוי, ניתוח וצמצום סיכונים אלו תסייע בהשגת איזון בין האינטרסים הכלכליים לבין הבטיחות האקולוגית. גישה זו עולה בקנה אחד עם עקרונות הפיתוח הבר-קיימא המעוגנים בהסכמים בין-לאומיים, ומתחשבת בדרישות של מוסדות פיננסיים וחברות ביטוח בין-לאומיים (דוגמת NDB) לערוך הערכות סיכון סביבתי טרם מתן הלוואות או פוליסות.

הקצאת סיכונים בלתי-צפויים ובלתי-ניתנים לשליטה בין המשתתפים בבנייה צריכה להתבסס על העקרונות של *lex constructionis* שזוהו במחקר זה, ובכללם חובת הזהירות ותום הלב של הצדדים. עקרונות אלה מהווים תשתית לפיתוח מנגנונים גמישים המגיבים לתנאים משתנים (כגון אסונות טבע או תאונות טכנולוגיות), באופן המאפשר להתאים את התחייבויות הצדדים ומבטיח חלוקת סיכונים צודקת. בעת ניסוח חוזי בנייה בין-לאומיים יש להקדיש תשומת לב מיוחדת לקביעת הסעיפים הבאים בחוזה: נסיבות בלתי צפויות (אירועים לא חזויים), כוח עליון, אי-אפשרות קיום והכבדה יתרה בקיום התחייבויות. סעיפים אלה קובעים מנגנונים להגיב לשינוי תנאים במהלך ביצוע הפרויקט, לרבות גורמים חיצוניים חריגים כקטסטרופות טבע או תאונות מעשה אדם, ומאפשרים בחינה מחודשת של חובות הצדדים כדי להגן על אינטרסיהם ולצמצם סיכונים. מומלץ לכלול בחוזה סעיפים ספציפיים המחייבים מתן הודעה מיידית על

התרחשות אירועים בלתי צפויים, יישום מחייב של סטנדרטים סביבתיים, ושילוב הליכי EIA בשלב גיבוש ההתחייבויות החוזיות.

נדרש גישה כוללת לחלוקת סיכונים — ובכללה התחייבויות סביבתיות (כגון עמידה בתקני LEED, BREEAM, DGNB, WELL ו-Green Star) בשלב המשא ומתן החוזי. יש היגיון בהתאמת המנגנונים הבין-לאומיים (לדוגמה, חוזי FIDIC הסטנדרטיים) כך שישקפו את קדימויות הפיתוח הבר-קיימא. כלי קונקרטי לכך עשוי להיות הכללת סעיפים המחייבים שימוש בתקנים סביבתיים בין-לאומיים וכן ביצוע הליכי הערכה סביבתית. ממצאי המחקר מאששים כי שילוב תקנים סביבתיים ומנגנוני רגולציה בין-לאומיים (כמו טופסי החוזה של FIDIC), תוך התאמתם לתנאים המקומיים, לא רק מגביר את חסינותם של פרויקטי התשתית אלא גם מחזק את המעמד התחרותי של המדינות (ושל החברות) המשתתפות בשווקי הבנייה הגלובליים. יישום המנגנונים שהוצעו תורם להשגת יעדי הפיתוח הבר-קיימא ומגדיל את הוודאות המשפטית בפרויקטי בנייה חוצי-גבולות. הגישות שפותחו ניתנות לשימוש לצורך התאמת תקני FIDIC לדינים לאומיים והטמעת סטנדרטים סביבתיים בנוהג ביצוע הפרויקטים הבין-לאומיים. יישום גישות אלה יגביר את הקיימות של פרויקטי התשתית, יחזק את מעמדן התחרותי של החברות והמדינות בזירה הבין-לאומית, ויסייע בהשגת מטרות הפיתוח הבר-קיימא.

כתודין לו מנשניה השימיו

נוחיה אקדמית: 5.1.5 סינריק עפרפי

הדין הסביבתי הבינלאומי ותפקידו בהבטחת פיתוח בר-קיימא.

Белкин, Д. С. Международное экологическое право и механизмы его интеграции в систему правового регулирования транснациональных строительных проектов / Д. С. Белкин // Теория и практика общественного развития. – 2025. – № 1(201). – С. 131-137. – DOI 10.24158/tipor.2025.1.16. – EDN NXDZJJ. DOI: 10.24158/tipor.2025.1.16 EDN: NXDZJJ

<https://disk.yandex.ru/i/mHQutac55Cl8gA> :Article URL

:Article PDF

https://www.elibrary.ru/download/elibrary_80261967_38599831.pdf

רשימת מקורות

1. אנוסוב, י"א (2022). הסדרה משפטית של חוזי בנייה בינלאומיים במדינות האיחוד הכלכלי האירואסייתי. -11-218-224. 10.24412/2076-1503-2022-Obrazovanie i Pravo, 11, 218–224.

פרק 22. מנגנוני מדיניות ואכיפה לאינטגרציית תקני סביבה בחוזי בנייה בינלאומיים

DOI: 10.64457/icl.he.ch22 —

2. ברייר, ו' (עורך) (2024). משפט הבנייה הבינלאומי: סקירה. לונדון: Routledge: Taylor & Francis.
3. גילפין, א' (1995). הערכת השפעה על הסביבה: חוד החנית למאה ה-21. קיימברידג': Cambridge University Press.
4. גודארד, י"א (2018). רגולציה פנימית ובינלאומית של חוזי בנייה חוצי גבולות. *Izvestiya Yugo-Zapadnogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 22(3), 153–164. 10.21869/2223-1560-2018-22-3-153-164.
5. קליי, ל' (2018). משפט חוזי הבנייה הבין-לאומי. אוקספורד: Sons & John Wiley.
6. קובא, ס' (2012). מדריך לתכנון ולבנייה ירוקה: LEED, BREEAM ו-Green Globes. אוקספורד: Butterworth-Heinemann.
7. ליפשיץ, י"מ; סמבטיאן, א"ס; סליה, מ"ר (2024). יישום הסכם פריז במערכות המשפט של מדינות האיחוד הכלכלי האירואסייתי. *Lex Russica*, 77(1), 103–118. 10.17803/1729-5920.2024.206.1.103-118.
8. מורודג'ונובה, מ"מ; אימאמובה, ד"י (2023). מושג חוזה הבנייה הבין-לאומי. *Vestnik Yuridicheskikh Nauk*, 7(2), 61–69. 10.51788/tsul.rols.2023.7.2./VJGM1988.
9. נזארוב, מ"א (2022). איומים סביבתיים מודרניים והתפתחות בר-קיימא עולמית. *Vestnik Nauki i Tvorchestva*, 8(80), 58–62.
10. נזירוב, פ"פ (2024). דוקטרינת משפט הסביבה באסלאם והאג'נדה הסביבתית הגלובלית. *Vestnik Nauki*, 4(1), 185–192.
11. אוטרשבסקאיה, א"מ; סולנצב, א"מ; יוסיפובה, פ"נ (2023). תפקיד גופי האמנה בפיקוח על התחייבויות סביבתיות בין-לאומיות. *Moscow Journal of International Law*, 1, 47–75. 10.24833/0869-0049-2023-1-47-75.
12. רג'אמאני, ל' (2000). עקרון האחריות המשותפת אך המבדלת ואיזון התחייבויות משטר האקלים. *International Environmental & Review of European Community Law*, 9(2), 120–131. 10.1111/1467-9388.00243.
13. ונואיט, ו"ק; ברננן, א"ד; בומונט, ד"ר; נס, א"ד; אולס, ד"ס (עורכים) (2009). משפט הבנייה הבין-לאומי. שיקגו: American Bar Association.

14. ווייטמן, ד'; לויד, ה' (עורכים) (2001). *International Construction Law Review*.
(שנתון). לונדון; הונג קונג: LLP.

15. ג'אנג, ל'; שו, מ'; צ'ן, ח'; לי, י'; צ'ן, ס' (2022). גלובליזציה, כלכלה ירוקה ואתגרי
סביבה. *Frontiers in Environmental Science*, 10, 870271.
10.3389/fenvs.2022.870271

© 2025 המשפט הבינלאומי של הבנייה